

Jana Breznik*, Ženja Brezovar**, Barbara Lampič***,
Nina Ocvirk****, Maja Šipelj*****,
Alma Zavodnik Lamovšek*****, Mojca Zidar*****

DOSTOPNOST ZELENIH POVRŠIN ZA OSKRBOVANCE DOMOV STAREJŠIH OBČANOV V MAJHNIH MESTIH SLOVENIJE

Izvirni znanstveni članek
COBISS 1.01
DOI: 10.4321/dela.52.61-91

Izvleček

Demografski podatki in podatki o razpoložljivosti kapacitet domov starejših občanov (DSO) v Sloveniji nakazujejo potrebo po spremembi organiziranosti tega segmenta varstva. V prispevku smo se osredotočili na analizo in vrednotenje stanja urejenosti in dostopnosti zelenih površin ter storitev splošnega pomena v majhnih mestih z vidika potreb starejših prebivalcev, ki svojo starost preživljajo v DSO. Hkrati smo ocenili možnosti za dejansko uporabo zelenih površin te skupine prebivalstva. Ugotovili smo, da

- * Bukovska vas 11a, SI-2373 Šentjanž pri Dravogradu
- ** Tkalska 37, SI-1000 Ljubljana
- *** Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
- **** Čemšenik 1, SI-1413 Čemšenik
- ***** Na jami 7, SI-1000 Ljubljana
- ***** Alma Zavodnik Lamovšek, Katedra za prostorsko planiranje, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani, Jamova cesta 2, SI-1000 Ljubljana
- ***** Reštanj 6, SI-8281 Senovo
- e-pošta: breznik.jana@gmail.com, zenja.brezovar@gmail.com, barbara.lampic@ff.uni-lj.si, nina.ocvirk@gmail.com, maja.sipelj@gmail.com, alma.zavodnik@fgg.uni-lj.si, zidar.mojca@gmail.com

v Sloveniji potrebujemo temeljite sistemske spremembe na področju institucionalnega varstva starejših občanov, tudi na področju zagotavljanja, urejenosti in uporabe zelenih površin ob DSO.

Ključne besede: domovi starejših občanov, staranje prebivalstva, kakovost bivanja, urejene zelene površine, storitve splošnega pomena, majhna mesta

ACCESSIBILITY OF GREEN AREAS FOR THE RESIDENTS OF THE CARE FACILITIES FOR THE ELDERLY IN SMALL SLOVENIAN TOWNS

Abstract

Demographic data and data on the availability of capacity in the care facilities for the elderly in Slovenia indicate the need to change the organisation of this segment of care. The paper focused on the analysis and evaluation of the age-friendly design and management of urban green spaces and services of general interest in small towns with regard to the needs of older people who spend their old age in care facilities. At the same time, we have estimated the potential for the actual use of urban green spaces by this population. It is noted that in Slovenia fundamental changes are needed in the area of institutional care for the elderly, including in the management, provision and use of urban green spaces in care institutions.

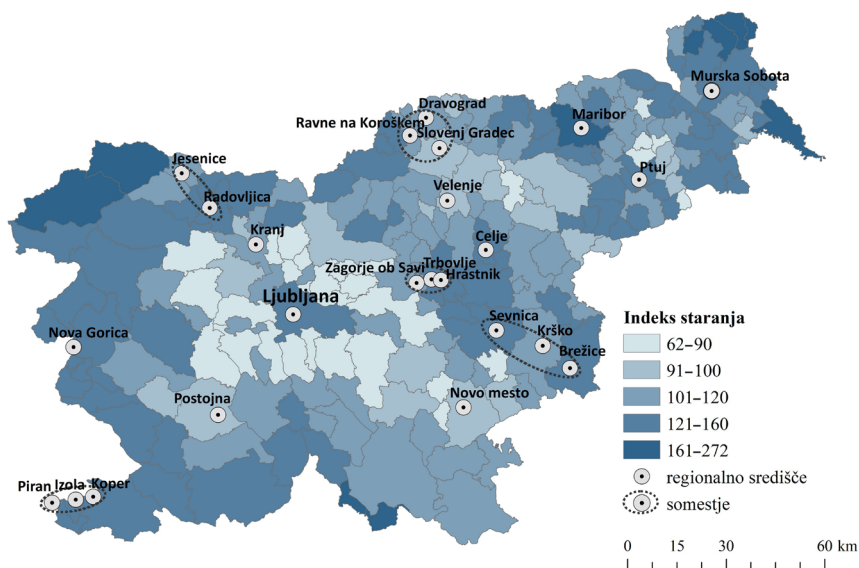
Keywords: elderly care facilities, ageing population, quality of life, urban green spaces, services of general interest, small towns

1 UVOD

Delež starejšega prebivalstva se bo v strukturi celotnega prebivalstva držav Evropske unije (v nadaljevanju EU) v prihodnjih desetletjih hitro povečeval, saj se stara in upokojuje najbolj močna »povojna baby-boom« generacija (The 2018 Ageing Report, 2017). Ob tem se opozarja na veliko ekonomsko obremenitev aktivnega segmenta populacije, vse bolj pa so v ospredju tudi vzpostavitev, zagotavljanje in vzdrževanje ustrezne socialne infrastrukture (Infrastructure for the 21 st ..., 1987; Arthold in sod., 2011), vključno s storitvami splošnega pomena (White paper on ..., 2004; Marot in sod., 2018) ter dolgotrajne oskrbe (Dolgotrajna oskrba ..., 2015; Uvod v socialno ..., 2019) za starejše prebivalce.

Na ravni EU je delež prebivalcev, starejših od 65 let, narasel že na 19,7 % (2,6 odstotne točke več kot leta 2008). V Sloveniji je ta delež povsem primerljiv (19 %), le da se delež starejšega prebivalstva zadnja leta povečuje hitreje kot na ravni držav EU (Population structure ..., 2019). Indeks staranja za Slovenijo se je tako od 86 (leta 2000) povzpел na 130 (Število prebivalcev ..., 2019), pri čemer se izkazujejo velike prostorske razlike (slika 1). V manj kot dveh desetletjih se je torej delež prebivalcev, starejših od 65 let, v Sloveniji povečal za 5,8 %, delež prebivalcev, starejših od 80 let, pa za 3 %. To število še hitreje narašča v slovenskih majhnih mestih, kjer je leta 2018 živel 30.183 starejših od 80 let, kar predstavlja 5,56 % prebivalstva majhnih mest (Število prebivalcev ..., 2019). Za primerjavo in boljšo predstavo naj navedemo, da je bilo leta 1953 v Sloveniji le 7 % prebivalcev, starejših od 65 let (Marčun, 2016).

Slika 1: Indeks staranja v slovenskih občinah (2000–2011).

Vir: Uvod v socialno ..., 2019.

Čeprav se zadnja leta uveljavljajo različne oblike pomoči in varstva starejšega prebivalstva ter iščejo nove oblike in modeli (tudi z vidika financiranja in investicij v izgradnjo oskrbovanih stanovanj, domov ostarelih, novih sosesk s prilagojenimi storitvami splošnega pomena za starejše ipd.) dolgotrajne oskrbe prebivalstva (Dolgotrajna

oskrba ..., 2015; Fransen, del Bufalo, Reviglio, 2018) pa se nezadržna rast deleža starejšega prebivalstva odraža tudi v velikem številu prošenj za vstop v urejen institucionaliziran sistem varstva.

Po najnovjših podatkih je v Sloveniji na voljo 118 enot domov starejših občanov (v nadaljevanju DSO), katerih skupna kapaciteta je 19.491 ležišč (Pregled kapacitet institucionalnega varstva ..., 2019). Obstoječe kapacitete so glede na povpraševanje mnogo premajhne. Po uradnih podatkih je kar 9.621 čakajočih za vstop v dom. Informacije zadnjih nekaj let kažejo, da se število prošenj iz leta v leto še povečuje (Pregled prošenj ..., 2019). Razmere v majhnih slovenskih mestih, kjer je lociranih oziroma deluje 39 domov za starejše, so še bolj pereče. Vseh 39 DSO razpolaga skupaj s 6.940 ležišči, na prosto mesto pa v teh domovih čaka 5.284 starejših (Pregled prošenj ..., 2019).

Z vidika potreb starajoče družbe postaja vse pomembnejše prostorsko umeščanje novih domov starejših občanov (v nadaljevanju DSO) s hkratnim zagotavljanjem visoke kakovosti bivanja, ki vključuje tudi odprte zelene površine (Artmann in sod., 2017).

Medtem ko je zagotavljanje odprtih zelenih površin v večjih urbanih naseljih urejeno bolj sistematično, se temu vidiku v majhnih mestih posveča manj pozornosti. Osrednja cilja prispevka sta zato (a) analiza in ovrednotenje obstoječe urejenosti in dostopnosti zelenih površin in storitev splošnega pomena v majhnih mestih z vidika potreb starejših prebivalcev, ki starost preživljajo v domovih starejših občanov, in (b) ocena možnosti za dejansko uporabo zelenih površin te skupine prebivalstva. Za doseganje navedenih širših ciljev smo:

- izvedli natančno prostorsko analizo, kje se v majhnih slovenskih mestih nahajajo DSO (oddaljenost/lega DSO glede na mestno središče),
- preverili, kako lahko oskrbovanci DSO v majhnih mestih dostopajo do storitev splošnega pomena z namenom ugotavljanja kakovosti bivalnega okolja za starejše,
- z GIS orodji preverili dostopnost do odprtih zelenih površin v neposredni bližini DSO ter raziskali njihovo lastništvo z namenom raziskave vpliva lastništva na opremljenost in urejenost zelenih površin za potrebe oskrbovancev DSO,
- izvedli poskus kategorizacije DSO glede na opremljenost z zelenimi površinami,
- podrobno analizirali zelene površine na pilotnih lokacijah DSO s posebnim poudarkom na njihovi prilagojenosti potrebam starejših občanov,
- določili časovno dostopnost do zelenih površin na pilotnih območjih in
- identificirali potrebe starejših občanov po gibanju na prostem, obisku zelenih površin ter ugotavljali dejanske možnosti njihove uporabe.

Z raziskavo nadaljujemo študijo, ki je bila izvedena na ravni izbranih evropskih velikih mest z najmanj 100.000 prebivalci (Artmann in sod., 2017). Pri tem smo oprli tudi na domači raziskavi, ki sta pokazali na vlogo in pomen odprtega javnega prostora za kakovost bivanja v majhnih mestih Slovenije (Šuklje Erjavec, 2001; Vertelj Nared, 2014). Rezultate smo v zaključku uporabili tudi pri oblikovanju nekaterih priporočil ter podpora pri reševanju vprašanj in izzivov, ki jih prinaša starajoča družba.

2 UREJANJE PROSTORA ZA STAREJŠE PREBIVALSTVO

Uvodoma izpostavljen problem staranja prebivalstva zahteva številne prilagoditve v vseh segmentih življenja, tudi v načrtovanju in urejanju prostora, kjer je treba vse več pozornosti nameniti potrebam starejših prebivalcev. Pri tem se v prispevku osredotočamo predvsem na zelene površine kot del odprtega prostora, za katerega sta že omenjeni študiji (Šuklje Erjavec, 2001; Vertelj Nared, 2014) pokazali, kako pomembne so te površine za zagotavljanje kakovosti bivanja v majhnih mestih za starejše prebivalce.

Opozoriti velja na različne dejavnike, ki vplivajo tako na zasedenost DSO kot tudi na strukturo njihovih oskrbovancev. Oskrba starejših v institucionalnem varstvu je vse dražja, saj se starejši odpravijo v DSO vedno starejši in pogosto s potrebo po pomoči zaradi napredujočih bolezenskih stanj, kar še posebej velja za starostnike z demenco. Sprejemanje mlajših upokojencev je zaradi prezasedenosti DSO pogojeno z invalidnostjo in hudimi kroničnimi boleznimi. Njihov delež v DSO se zato postopoma zmanjšuje. Leta 2017 je bilo v DSO po Sloveniji med oskrbovanci že 20,29 % starejših od 90 let, še leta 2014 je bilo takšnih le 17 %. Za daljši časovni niz so dostopni tudi podatki o prebivalcih v DSO, starejših od 80 let; teh je bilo leta 2008 55 %, leta 2017 pa že 64 %. Močno se povečuje tudi delež oskrbovancev z demenco; teh je bilo v DSO leta 2014 okrog 40 % in že takrat se je kazal trend naraščanja (Poudarki iz analiz ..., 2015; 2018). Razmerje med ženskami in moškimi je dve tretjini proti eni tretjini (Poslovno poročilo ..., 2016).

Podatki kažejo, da se s spremenjeno strukturo prebivalstva (izrazito staranje prebivalstva), spreminja tudi struktura oskrbovancev v DSO. Vse višji delež starejših in fizično šibkejših oskrbovancev v DSO po Sloveniji potrebuje višjo stopnjo zdravstvene oskrbe. V tujini je tematika oskrbe starejših glede na njihove potrebe deležna številnih raziskav (Li, Zheng, Temkin-Greener, 2013; Erdal in sod., 2017; Bolt in sod., 2019). Domovi za starejše v Sloveniji marsikje vse bolj dobivajo vlogo negovalnih bolnišnic, kar vpliva tudi na bolj vitalne in aktivne oskrbovance in zanje organizirane aktivnosti (Poudarki iz analiz ..., 2018).

V sklop zdravstvene oskrbe sodijo tudi primerno opremljene zelene površine s potrebno infrastrukturo za oskrbovance DSO s fizičnimi ali mentalnimi omejitvami, kot je demenca. Na to kažejo študije, ki so se že ukvarjale s pozitivnimi učinki terapevtskih vrtov (npr. Artmann in sod., 2017), ki se kažejo v izboljšanju mentalnega počutja, znižanju stopnje agresivnosti in razburjenosti ter večji sproščenosti uporabnikov. Zmanjšala naj bi se tudi poraba zdravil, izboljšali spalnici vzorci in zmanjšalo število padcev starejših občanov (Detweiler in sod., 2009; Pečan, 2018). Terapevtski vrt za osebe z demenco se že uporablja tudi ponekod v Sloveniji (npr. v DSO Novo mesto in Metlika).

Navedena dejstva in podatki kažejo, da staranje prebivalstva zahteva vse bolj prilagojeno urejanje prostora, saj zelene površine dejansko vplivajo na zvišanje kakovosti

življenja in zdravje starejših občanov. S staranjem prebivalstva in daljšanjem pričakovane življenjske dobe je delež tistih, ki potrebujejo v prostoru več prilagoditev za lažje gibanje, vse večji. Starejši se zavedajo, da redno gibanje pomembno vpliva na njihovo zdravje, dostopnost zelenih površin pa pozitivno vpliva na druženje z drugimi in ohranjanje socialnih stikov, dostopnost do različnih storitev in sodelovanje v skupnosti. Kljub vsem pozitivnim učinkom so starejši manj nagnjeni k obiskovanju zelenih površin kot druge starostne skupine. Težavo marsikdaj predstavlja dostopnost zelenih površin (npr. prevelika oddaljenost, arhitektonske ovire za gibalno ovirane) in njihova urejenost (Giles-Corti in sod., 2005; Pleson in sod., 2014).

Starejši se v večini zaradi slabšega zdravstvenega stanja in zmanjšane fizične zmoglosti gibljejo le v bližnji okolici svojega doma oziroma kraja bivanja. Pot do zelenih površin mora biti zato čim krajša in varna, poskrbljeno mora biti za pločnike, klančine, urejene prehode in signalizacijo. Same zelene površine pa morajo imeti dovolj klopi in sence. Starejši na invalidskih vozičkih ali tisti, ki za oporo uporabljajo hojico, potrebujejo tlakovane poti. Po drugi strani pa bi bolj gibljivi lahko svoje zdravje in moč ohranjali tudi s prilagojenimi fitnes napravami in stezami za ravnotežje (Pleson in sod., 2014).

Bližina zelenih površin vzpodbuja večjo fizično aktivnost starejših, kar posledično vpliva na njihovo dobro počutje in krepitev socialnih vezi. Starejši, ki bivajo v DSO brez zelenih površin, naj bi se gibalno redkeje – prihaja do stagnacije fizičnega in mentalnega zdravja. Za to skupino so glavni pobudnik za obisk bolj oddaljenih zelenih površin povabila sorodnikov, delavcev in prostovoljcev. Le-teh večinoma primanjkuje oziroma jim za tovrstne dejavnosti, čeprav so izredno pomembne, zmanjkuje časa. Na doživljanje narave in duševno zdravje imata velik vpliv že opazovanje narave in meditacija (Artmann in sod., 2017).

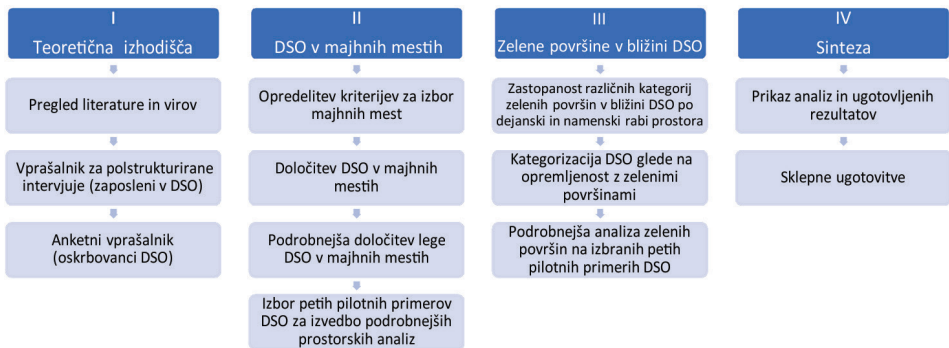
Preživljanje prostega časa zunaj in druženje na zelenih površinah torej nimata pozitivnih učinkov le zaradi gibanja, temveč pozitivno vplivata tudi na socialne interakcije. Starejši, ki več časa preživijo zunaj, so večinoma bolj družabni. Kot enega izmed glavnih razlogov za preživljanje časa na zelenih površinah številni starejši naštevajo pasivne aktivnosti, kot so opazovanje narave, pogovori in preživljanje časa z drugimi (Artmann in sod., 2017). Iz tega lahko sklepamo, da bodo starejši brez dostopa do zelenih površin imeli manj socialnih interakcij, kar lahko vpliva tudi na zdravje (druženje številnim daje motivacijo za sprehode in druge aktivnosti).

Za kakovostno življenje starejšega prebivalstva v DSO torej niso pomembne le storitve in dejavnosti znotraj DSO, temveč tudi dejavnosti, do katerih lahko dostopajo na prostem in izven institucionalnega okvira. Poleg dostopnosti do zelenih površin izpostavljamo predvsem pomen ustrezne dostopnosti do storitev splošnega pomena (trgovina, banka, pošta, cerkev idr.), kar je tesno povezano s kakovostjo bivanja in je bilo izpostavljeno že uvodoma.

3 METODE IN PODATKI

Cilje raziskave smo zasledovali s pomočjo različnih metod in z uporabo širokega nabora raznovrstnih podatkov, uporabo različnih GIS orodij in s terenskim delom. Vsi uporabljeni podatki in njihovi viri so podrobneje predstavljeni v zaključku tega poglavja. Raziskovalno delo smo organizirali v več fazah, ki so prikazane na sliki 2.

Slika 2: Osnovna struktura poteka raziskave.

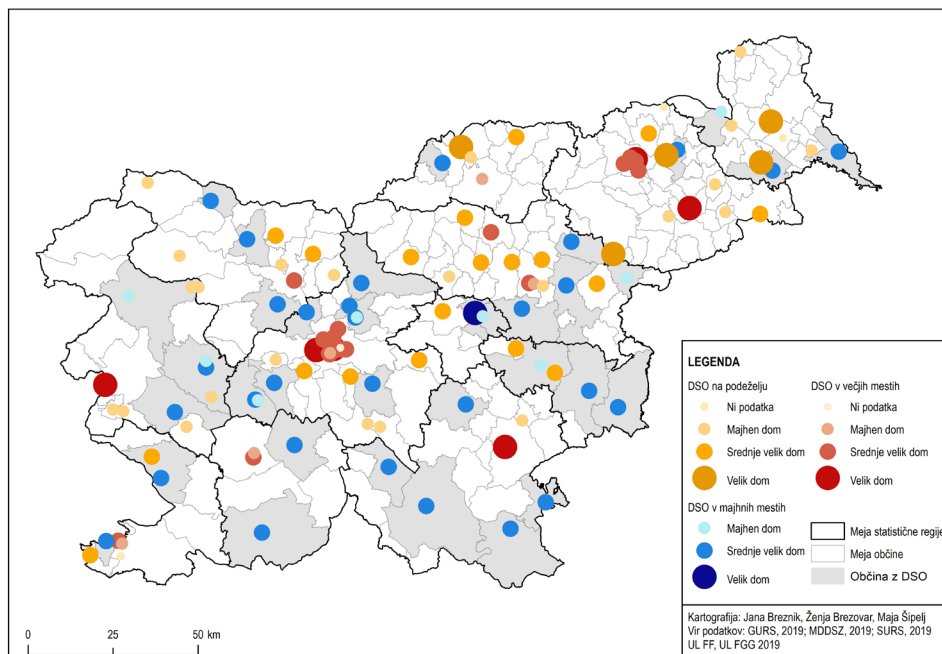
3.1 Opredelitev kriterijev za izbor majhnih mest z DSO

Na osnovi proučene literature smo opredelili kriterije za izbor majhnih mest v Sloveniji (majhna mesta so prikazana skupaj z DSO na sliki 3). Izhajali smo iz že opredeljenih Mestnih naselij Slovenije (Mestna naselja ..., 2003), vendar smo upoštevali da:

- mestno naselje ne sme predstavljati sedeža mestne občine,
- mestno naselje mora imeti več kot 3000 prebivalcev in
- mestno naselje ni nacionalno središče mednarodnega pomena oziroma središče nacionalnega pomena po Strategiji prostorskega razvoja Slovenije (2004) (razen če je del somestja, ki predstavlja regionalno središče).

V nadaljevanju smo pridobljene naslove DSO v Sloveniji s pomočjo programa Q-GIS (vtičnik mmqgis) avtomatsko locirali v prostorski bazi. Skupno bazo smo preverili in jo nato v programu ArcGIS – ArcMap dopolnili s podatki o kapacitetah, načinu financiranja (javno, zasebno) in kontakti posameznih domov starejših občanov. Na podlagi vzpostavljene baze vseh DSO smo izdelali prostorski prikaz DSO na ravni države, posebej pa izpostavili tiste, ki se nahajajo v majhnih mestih in so v ospredju našega raziskovanja (na sliki 3 so obarvani z modro, s sivo pa osenčene tudi občine, kjer se nahajajo). Z velikostjo kroga smo prikazali tudi zmogljivost oziroma kapacitete DSO: majhen dom (DSO) – do 150 mest, srednje velik dom – med 151 in 300 mesti, velik dom – več kot 300 mest za oskrbovance (slika 3).

Slika 3: Razporeditev in kapacitete vseh DSO v Sloveniji s poudarjenimi 36 občinami, v katerih se nahajajo majhna mesta.

3.2 Razvrstitev DSO v majhnih mestih glede na lego

DSO v majhnih mestih smo v nadaljevanju razvrstili glede na lego znotraj naselja (slika 4) in jih razvrstili v tri različne tipe (preglednica 1).

Preglednica 1: Lega DSO v majhnem mestu.

Tip	Lega DSO	Opis lege DSO
1	V mestnem središču	DSO se nahaja v samem mestnem središču
2	Znotraj mestnega obroča	DSO se nahaja na območju med mestnim središčem in robom naselja
3	Zunaj mestnega obroča	DSO se nahaja na robu naselja

Vir: Povzeto in prilagojeno po ESPON 1.4.1., 2006.

Na podlagi kategorije centralnih dejavnosti iz podrobne namenske rabe prostora in s pomočjo Open Street Map (v nadaljevanju OSM) smo ugotovili, v katerem delu naselja se nahajajo storitve splošnega pomena in to območje opredelili kot mestno središče. S pomočjo podatkov o dejanski rabi prostora (kategorija pozidano) ter podatkov o mejah naselij, smo lahko določili lego DSO znotraj in zunaj mestnega obroča.

3.3 Izvedba anketne raziskave

Na osnovi predhodno izvedenih analiz smo naredili izbor petih DSO, kjer smo izvedli anketo, terenske ogleda ter izdelali tudi podrobnejše prostorske analize in prikaze. Zaradi omejenega časa za izvedbo raziskave je bil eden izmed kriterijev tudi lažja dostopnost do DSO za izvedbo terenskega ogleda in anketiranja njihovih oskrbovancev. Kljub temu smo vključili raznolike DSO tako po številu oskrbovancev kot po pripadajočih zelenih površinah. Dom starejših Šentjur ima 167 oskrbovancev, Dom upokoencev Sevnica skrbi za 95 starejših, Dom upokoencev Domžale ima 170 oskrbovancev, v Centru starejših Medvode biva 186 oskrbovancev, v Domu Marije in Marte v Logatcu pa je svoj nov dom našlo 75 starejših.

Cilj anketiranja je bil pridobiti informacije o dejanski uporabi odprtih zelenih površin s strani oskrbovancev izbranih DSO. V veliko pomoč pri sestavi anketnega vprašalnika so bile ugotovitve sorodnih študij in informacije, ki smo jih pridobili s pomočjo predhodno izvedenih polstrukturiranih intervjujev s tremi zaposlenimi iz različnih DSO. Pogovore smo snemali, pridobili pa smo informacije o delovanju DSO, njihovih zmogljivostih in upravljanju ter o strukturi oskrbovancev, njihovih fizičnih in mentalnih zmožnostih ter dejanskih potrebah.

Zaradi lažjega izpolnjevanja in učinkovitejše analize smo anketni vprašalnik zasnovali v obliki vprašanj zaprtega tipa. K temu smo dodali še nekaj vprašanj polzaprtega in odprtega tipa. Za lažjo obdelavo smo anketo pripravili na portalu lka.si (odprtokodna aplikacija). Na terenu pridobljene odgovore smo naknadno sami prenesli v spletno aplikacijo ter z njeno pomočjo izdelali osnovne statistične analize in izrise grafikonov.

Izvajanje anket je torej potekalo na petih pilotnih DSO, predhodno pa smo naše aktivnosti uskladili z vodstvom posamezne ustanove. Ti so oskrbovance seznanili z našim prihodom in nam pripravili osnoven seznam oseb (oskrbovancev), ki so bile pripravljene sodelovati pri anketiranju in aktivneje uporabljajo zelene površine. Skupaj smo v celoti opravili 45 anket, z 32 ženskami in 13 moškimi, starimi med 51 in 97 let. Z anketnim vprašalnikom smo pridobili informacije o zadovoljstvu oskrbovancev izbranih DSO z dostopnostjo, uporabnostjo in prilagojenostjo zelenih površin njihovim potrebam. Dodatno smo anketirance vprašali, katere opravke izven ustanov lahko opravljajo sami in katere dejavnosti so jim dostopne peš. Kljub manjšemu številu sodelujočih pa smo uspeli prepoznati pomen zelenih površin za oskrbovance DSO ter povzeti, kako bi bilo smiselno te površine urediti in prilagajati uporabnikom.

3.4 Preveritev vrst in obsega zelenih površin DSO majhnih mest

Analizirali smo obseg in vrste zelenih površin v okolici DSO po dejanski in namenski rabi prostora. Preverili smo tudi razhajanja med dejansko in namensko rabo prostora ter s tem ugotovili, ali imajo DSO prostorsko možnost širitve obsega zelenih površin za svoje oskrbovance. Stanje smo ugotavljali na dveh ravneh: na ravni enote urejanja prostora (EUP), kjer se nahaja posamezen DSO (ki je določena v občinskem prostorskem načrtu (v nadaljevanju OPN)), in v radiju 500 m od DSO. Za vsako posamezno lokacijo smo s pomočjo izračuna površin prikazali delež zelenih površin iz slojev dejanske in namenske rabe prostora. Pri dejanski rabi smo izračunali delež odprtih zelenih površin (ki vključujejo njive, sadovnjake, travnike, kmetijsko zemljišče v zaraščanju, drevesa in grmičevje, neobdelano kmetijsko zemljišče, gozd in vode), medtem ko smo pri namenski rabi prostora opredelili delež zelenih površin, ki zajemajo območja urbanih zelenih površin (Z), območja kmetijskih zemljišč (K), območja gozda (G) in vode (V) (preglednica 2).

V nadaljevanju smo izvedli kategorizacijo DSO glede na opremljenost z zelenimi površinami. Pri tem smo uporabili podatke iz namenske rabe prostora v 500-metrskem radiju okrog vseh obravnavanih DSO. Za potrebe raziskave smo opredelili le dve kategoriji zelenih površin: parke in druge urejene zelene površine.

Glede na zastavljene cilje smo v ta del raziskave vključili tudi analizo dostopnosti oskrbovancev DSO do storitev splošnega pomena. Preverili smo dostopnost do javnih vzgojno-izobraževalnih ustanov (šole in vrtci), saj nas je zanimala možnost souporabe zelenih površin z DSO.

3.5 Podrobnejša analiza zelenih površin na pilotnih primerih DSO

Analizo zelenih površin smo dodatno poglobili na petih pilotnih primerih DSO. Obstoječe podatkovne sloje smo po potrebi dopolnili s terenskim delom. Končni izbor zelenih površin, ki se nahajajo v 500-metrskem radiju, smo razvrstili v devet kategorij: parki, travniki, drevesa in grmičevje, druge urejene zelene površine, gozd, pokopališča, površine za vrtičkarstvo, površine za oddih, rekreacijo in šport ter vode.

Prav tako smo na pilotnih DSO izvedli analize časovne dostopnosti do tistih zelenih površin v okolici, ki niso v lasti oziroma ne pripadajo neposredno DSO. Uporabili smo program *ArcMap*, kjer smo z orodjem *Network Analyst* izdelali dva prostorska prikaza: prikaz storitvenega območja (»*Service Area*«) in prikaz najbližje storitve (»*Closest Facility*«). Pri modeliranju cestnih omrežij posameznega območja smo upoštevali hitrost potovanja 3,2 km/h, tj. aritmetična sredina maksimalne in minimalne hitrosti hoje starejše osebe (TranSafety, Inc., 1997, cit. v Brezovar, 2018). Za izdelavo prometnih omrežij smo uporabili podatke iz OSM (ceste s potmi). Časovno dostopnost do zelenih površin znotraj 500-metrskega radija okrog izbranih pilotnih

primerov DSO smo razdelili v štiri razrede: do 5 minut hoje, med 5 in 10 minut, med 10 in 15 minut ter med 15 in 20 minut hoje od DSO do ciljnih zelenih površin.

3.6 Materiali in podatki

V raziskavo smo, glede na uporabljeno metodo dela, vključili različne vrste podatkov.

Za opredelitev majhnih mest smo se oprli na seznam Mestnih naselij Republike Slovenije (Mestna naselja ..., 2003) ter upoštevali podatke SURS o številu prebivalcev v naseljih iz prve polovice leta 2019 (Število prebivalcev ..., 2019). Upoštevali smo tudi obmestna naselja, ki delujejo v sklopu manjšega mesta (primer Stara Loka in Mekinje). Naslove in kapacitete domov starejših občanov smo pridobili s spletne Skupnosti socialnih zavodov Slovenije (SSZS) (Pregled kapacitet ..., 2019).

Za razvrstitev DSO v majhnih mestih glede na lego in analizo odprtih zelenih površin smo uporabili naslednje podatke:

- dejanska raba prostora (kategorija pozidano), ki smo jo pridobili s portala Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP) (RABA, 2019),
- osrednja območja centralnih dejavnosti iz podrobnejših kategorij namenske rabe prostora, ki smo jih pridobili iz Občinskih prostorskih načrtov na spletni strani Ministrstva za okolje in prostor (v nadaljevanju MOP), pri čemer analize za DSO v majhnih mestih tistih občin, ki še nimajo izdelanih OPN (Rogaška Slatina, Izola, Radovljica, Lenart, Lendava in Ajdovščina), zaradi neprimerljivosti kategorij namenske rabe prostora nismo izvedli (Občinski prostorski akti, 2019),
- meje naselij, ki smo jih pridobili s portala Geodetske uprave Republike Slovenije (GURS) (Naselja ..., 2019), in
- Open Street Map (OSM).

Za pilotne DSO smo s pomočjo portalov e-nepremičnine in e-sodstvo (Javni vpogled v nepremičnine, 2019) preverili tudi lastniško strukturo. Na podlagi državnih ortofoto (DOF) posnetkov in terenskega dela smo ocenili tudi površino zasebnih zelenih površin.

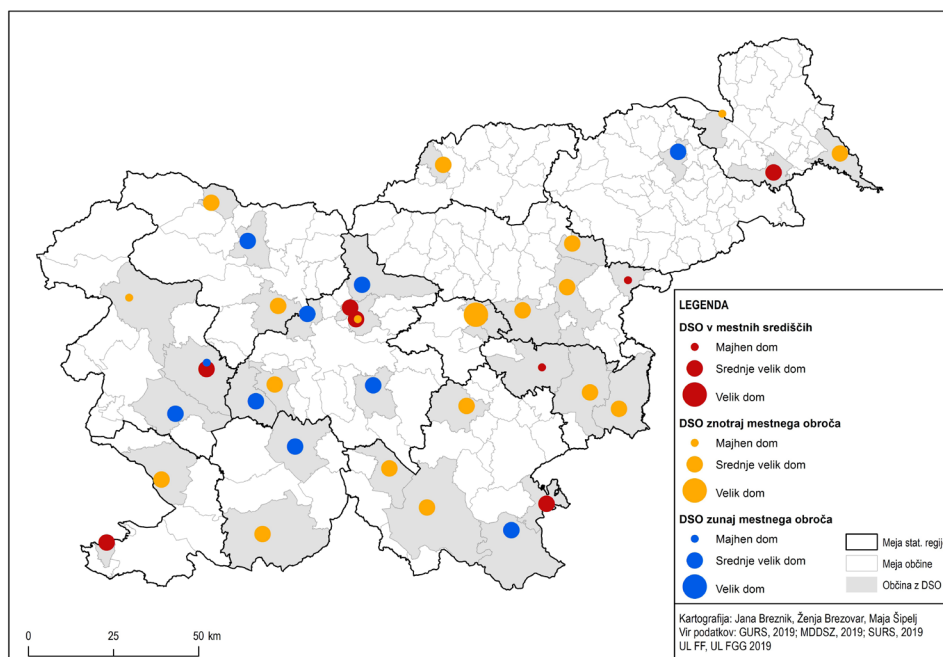
4 ANALIZA IN REZULTATI

Na podlagi oblikovanih teoretičnih izhodišč in uporabljenih različnih metod smo opravili analizo zelenih površin v bližini DSO Slovenije na dveh ravneh. Na prvi ravni smo proučili zelene površine vseh DSO v majhnih mestih (skupaj 39), nato pa na izboru petih opravili še podrobnejšo analizo. Poglobljeni del raziskave na pilotnih območjih je bil podprt tudi z anketo med tistimi oskrbovanci, ki še lahko aktivno uporabljajo zelene površine. Predstavitev analiz in rezultatov tako sledi v metodološkem poglavju predstavljenim fazam poteka raziskave.

4.1 DSO glede na lego in rabo prostora

Položaj DSO v naselju smo prepoznali kot pomemben dejavnik zagotavljanja dostopnosti do urejenih zelenih površin in drugih dejavnosti splošnega pomena za oskrbovance. Največ DSO (skoraj polovica) se nahaja znotraj mestnega obročja. V večji meri so to DSO, ki so locirani znotraj pozidanega območja mesta, a ne v samem mestnem središču, torej v večini primerov tudi niso v neposredni bližini storitev splošnega pomena. Drugo polovico DSO predstavljata dva tipa. Med tiste, ki ležijo v mestnem središču, sodi 9 od 39 DSO. Oskrbovanci teh domov imajo praviloma zelo dobro dostopnost do drugih storitev splošnega pomena (npr. trgovin, pošte, banke), a je v okolici samega DSO na razpolago manjši obseg zelenih površin. V drug tip DSO, ki ležijo na robu naselja (lega zunaj mestnega obročja), se uvršča 11 DSO (slika 4 in preglednica 2), za katere je značilen višji delež zelenih površin v neposredni okolici.

Slika 4: DSO glede na lego v majhnih mestih.

Podrobnejša analiza rabe prostora je pokazala, da je velik del DSO umeščenih v območja EUP z več kot 50 % pozidanih zemljišč, ki so po namenski rabi namenjena centralnim dejavnostim in stanovanjskim območjem (preglednica 2). Na območjih centralnih dejavnosti, ki so namenjena oskrbnim, storitvenim in družbenim

dejavnostim ter bivanju, se nahaja 30 % vseh DSO. Največ DSO v majhnih mestih se nahaja na območjih, kjer je predvidena podrobnejša namenska raba za stanovanjske površine. V enem primeru se DSO nahaja v območju EUP z namensko rabo za industrijo (Dom upokoencev Idrija, enota Marof). Kot posebnost se je pokazala tudi lokacija DSO Kamnik, ki se nahaja na območju namenske rabe posebna območja, kjer je predvidena gradnja športnih centrov. DSO tako leži neposredno ob površinah, na katerih se že nahajajo igrišča za tenis, plavalni klub in avtokamp.

Iz analize lege obstoječih DSO v majhnih mestih lahko sklepamo, da se pri umeščanju domov v prostor upošteva dostopnost do drugih storitev, hkrati pa se ogiba težje dostopnim in osamljenim lokacijam. Največji delež pozidanih površin po dejanski rabi in površin ostalih kategorij po namenski rabi imajo domovi, ki se nahajajo v mestnem središču z gosto pozidavo (Domžale, Gornja Radgona, Krško, Ljutomer, Logatec (Dom Marije in Marte), Sevnica, Škofja Loka, Trbovlje).

Z vidika razpoložljivosti različnih zelenih površin v okolici DSO (radij 500 m) je smiselno preveriti njihov skupen obseg – tako urejenih zelenih površin kot območij kmetijskih, gozdnih ter vodnih površin. Pričakovano imajo največ skupnih zelenih površin v majhnih mestih tisti DSO, ki ležijo zunaj mestnega obroča (torej na robu samega naselja). Izrazito visok delež imajo DSO v Idriji (83 %), Medvodah (66,7 %), Kamniku (58,8 %), Brežicah (57,2 %) in Laškem (55,8 %). Govorimo o DSO v zelenem okolju, vendar visok delež vseh zelenih površin sam po sebi še ne zagotavlja boljše dostopnosti do teh površin za same prebivalce domov.

Preglednica 2: Pregled DSO v majhnih mestih glede na lego, namensko rabo in zastopanost zelenih površin v radiju 500 m.

Majhno mesto z DSO	Lega DSO v majhnem mestu*	Namenska raba v EUP z DSO**	Namenska raba – delež zelenih površin*** v 500-metrskem radiju okrog DSO (%)
Ajdovščina	3	/	49,80
Brežice	2	CD	57,24
Cerknica	3	SB	np
Črnomelj	3	SB	48,20
Domžale	1	CD	2,15
Domžale – Bistrica	2	CD	28,55
Gornja Radgona	2	SB	22,24
Grosuplje	3	C	42,57
Hrastnik	3	SB	49,67

Majhno mesto z DSO	Lega DSO v majhnem mestu*	Namenska raba v EUP z DSO**	Namenska raba – delež zelenih površin*** v 500-metrskem radiju okrog DSO (%)
Idrija	1	CU	34,88
Idrija – Marof	3	IG	82,97
Ilirska Bistrica	2	SB	50,31
Izola	1	/	np
Jesenice	2	SB	43,92
Kamnik	3	BC	58,84
Kočevje	2	SB	20,88
Krško	2	CD	27,98
Laško	2	SB	55,77
Lenart	3	/	np
Lendava	2	/	np
Ljutomer	1	CD	15,86
Logatec	3	SB	34,86
Logatec – Dom Marije in Marte	1	CU	24,77
Medvode	3	SS	66,81
Mengeš	1	CU	28,39
Metlika	1	SB	30,93
Prevalje	2	SB	23,24
Radovljica	3	/	np
Ribnica	2	SB	26,13
Rogaška Slatina	1	/	np
Sevnica	1	CU	13,33
Sežana	2	SB	28,50
Slovenske Konjice	2	SB	23,49
Šentjur	2	SB	49,39
Škofja Loka	2	SB	19,40
Tolmin	2	SB	54,80
Trbovlje	2	SS	17,93
Trebnje	2	SB	34,01
Vrhnika	2	SB	17,44

Vir: Občinski prostorski akti ..., 2019.

* 1 - DSO v mestnem središču, 2 - DSO znotraj mestnega obročja, 3 - DSO zunaj mestnega obročja.

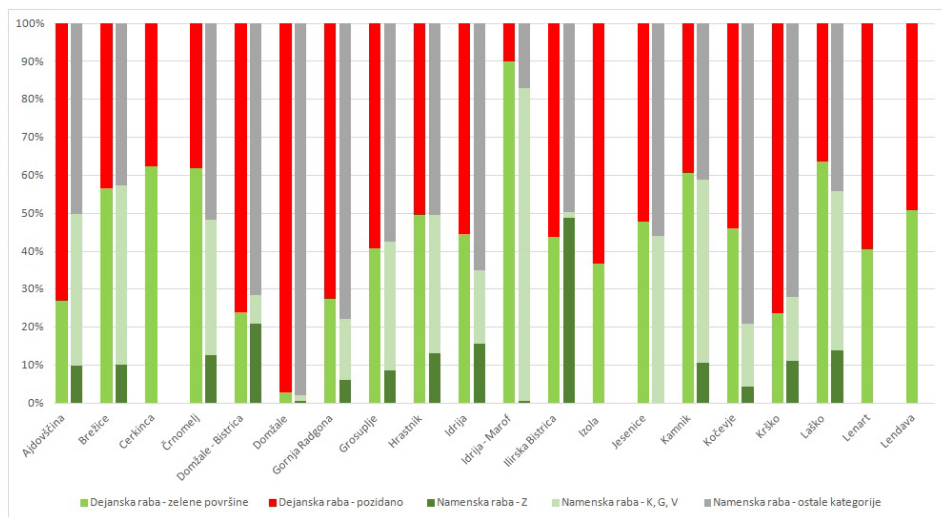
** SS - stanovanjske površine, SB - stanovanjske površine za posebne namene, C - območja centralnih dejavnosti, CU - osrednja območja centralnih dejavnosti, CD - druga območja centralnih dejavnosti, IG - gospodarske cone, BC - športni centri.

*** Zelene površine zajemajo: Z - območja zelenih površin, K - območja kmetijskih zemljišč, G - območja gozdnih zemljišč in V - območja voda.

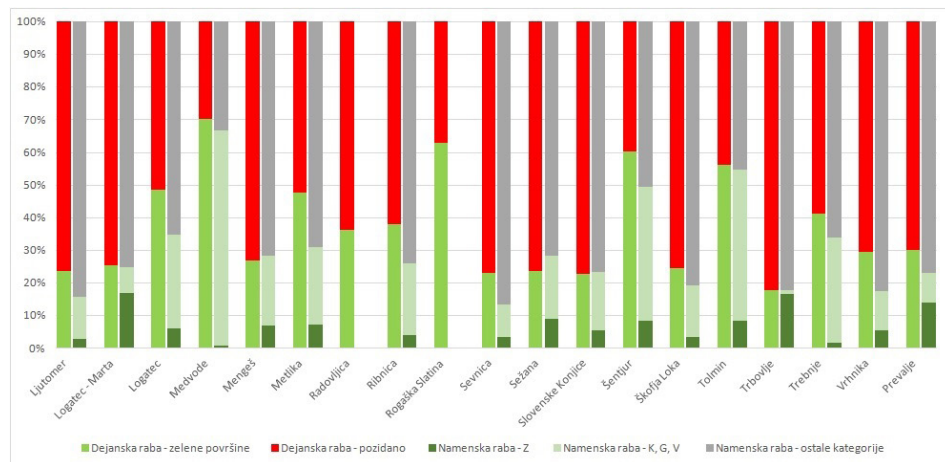
4.2 DSO in raznolikost zelenih površin

Za vrednotenje ustreznosti zastopanosti zelenih površin v okolici DSO torej ni pomemben le njihov obseg, ampak tudi njihova raznolikost (zastopanost različnih kategorij zelenih površin), ki jo je mogoče preveriti tako z analizo dejanske rabe kot s pomočjo opredeljenih namenskih rab v občinskem prostorskem načrtu. Analiza zelenih površin v okolici DSO (v radiju 500 m) je pokazala, da se kategorije zelenih površin po namenski in dejanski rabi v večini obravnavanih primerov ujemajo. Nekoliko večje so razlike npr. v okolici DSO Kočevje, ki po dejanski rabi izkazuje precej večji delež zelenih površin kot po namenski rabi. Pri vseh DSO v majhnih mestih je v radiju 500 m prisotna vsaj ena oblika zelene površine, a je med njimi precej razlik. Opozoriti velja, da imajo nekateri DSO v neposredni okolici precej urejenih zelenih površin (namenska raba Z), npr. DSO v Ilirski Bistrici, v Domžalah (DSO ob Kamniški Bistrici) in na Prevaljah.

Slika 5: Primerjava dejanske in namenske rabe v 500-metrskem radiju okrog DSO v majhnih mestih - prvi del.

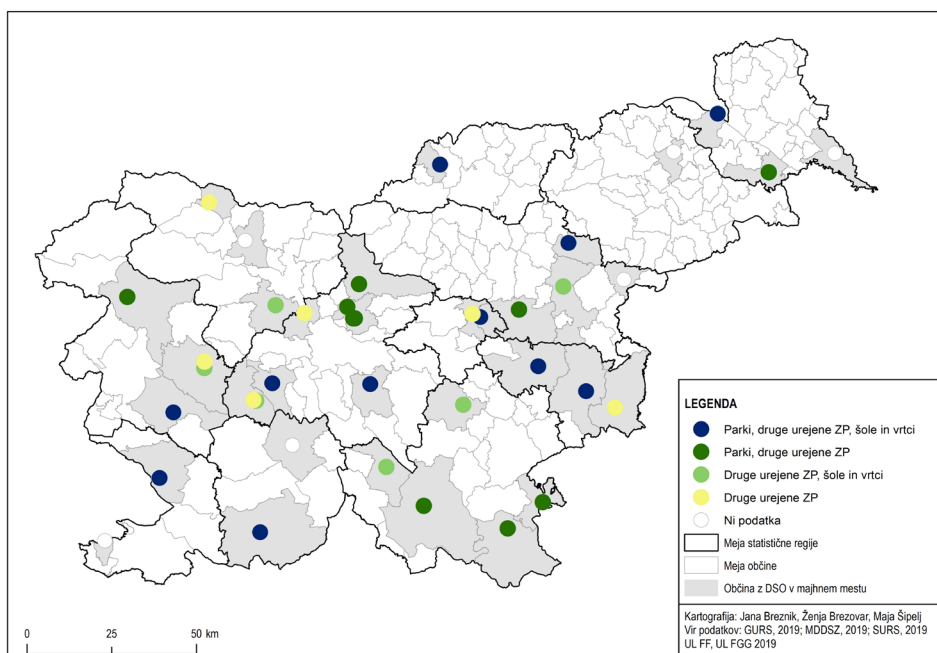
Slika 6: Primerjava dejanske in namenske rabe v 500-metrskem radiju okrog DSO v majhnih mestih – drugi del.

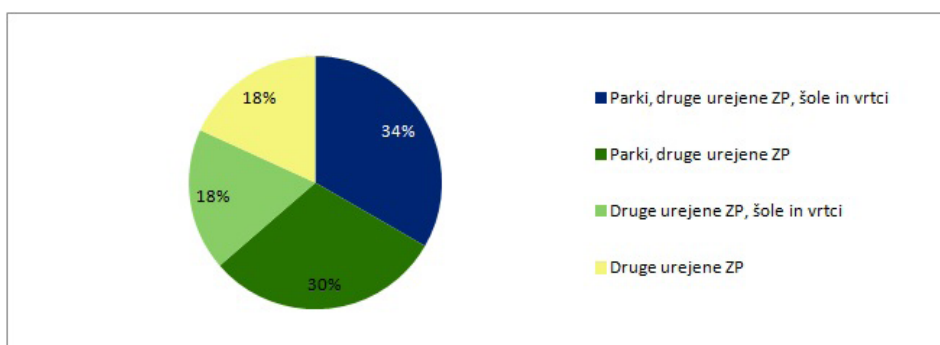
Pri nadaljnjem ugotavljanju zastopanosti različnih vrst urejenih zelenih površin v bližini DSO, kjer smo evidentirali parke, druge urejene zelene površine (npr. različne površine za rekreacijo) in urejene zelene površine javnih vzgojno-izobraževalnih ustanov (šol, vrtcev), smo prepoznali štiri tipe DSO (slika 7). Največ domov ima v svoji okolici vsaj eno šolo/vrtec (torej urejene zelene površine vzgojno-izobraževalne inštitucije), urejen park in druge zelene površine, kot so pokopališča, površine za vrtičkarstvo ter površine za oddih, rekreacijo in šport (modro obarvane lokacije na sliki 5). Drugi tip DSO ima v okolici park in druge urejene zelene površine (temno zeleno obarvane lokacije na sliki 5). Tretja skupina DSO ima v bližini vrtec/šolo in druge urejene zelene površine (svetlo zeleno obarvane lokacije na sliki 5), četrti tip DSO pa ima v bližini le druge urejene zelene površine (rumeno obarvane lokacije na sliki 7). V kategorijo ni podatka je uvrščenih 6 DSO, ki ležijo v tistih občinah, za katere OPN v času raziskave še ni bil sprejet. Grafično (slika 8) je prikazana še struktura vseh DSO po zastopanosti zelenih površin, pri čemer so za posamezen tip uporabljene iste barve kot na sliki 7.

Raznolikost in pestrost zelenih površin v bližini DSO omogočata različne možnosti preživljanja časa in več oblik gibanja na prostem za njihove oskrbovance. Kljub temu nekatere površine za oskrbovance DSO niso primerne. Če so zastopane npr. le druge zelene površine (npr. površine za rekreacijo), so za oskrbovance DSO praviloma manj uporabne, saj ne morejo koristiti naprav, ki jih le-te ponujajo. Veliko več možnosti z vidika dostopnosti zelenih površin za širšo skupino oskrbovancev je v tistih DSO, ki imajo v bližini več različnih oblik zelenih površin (npr. urejeni parki s klopami, urejene prilagojene zelene površine samih DSO, urejene zelene površine (senca, klopi) ob vzgojno-izobraževalnih ustanovah ipd.).

Slika 7: DSO v majhnih mestih glede na zastopanost različnih vrst zelenih površin.

Slika 8: Struktura DSO v majhnih mestih glede na zastopanost različnih tipov zelenih površin.

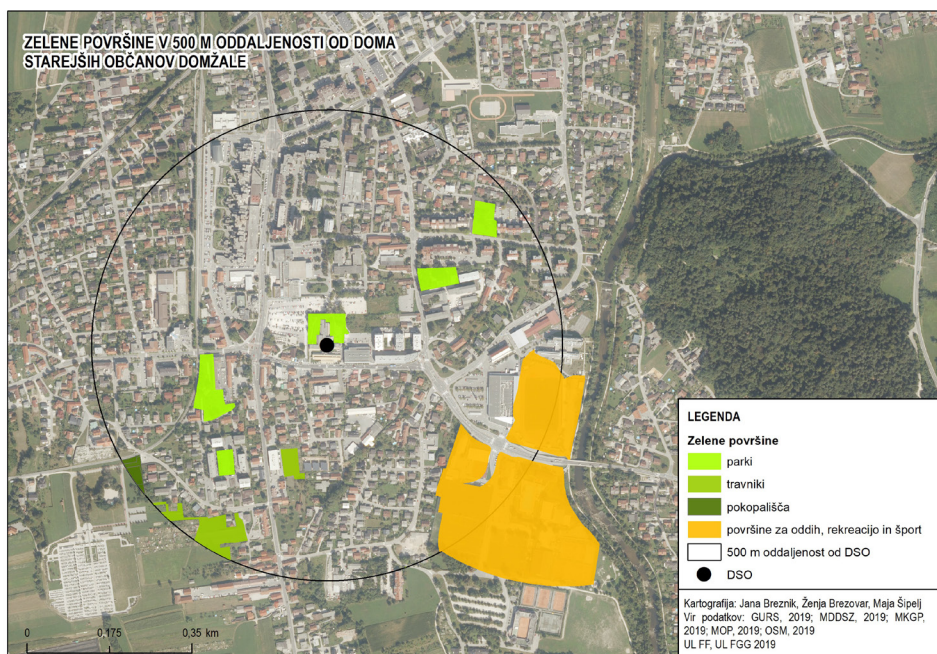

4.3 Podrobnejša analiza zelenih površin na izbranih pilotnih primerih DSO

V metodološkem delu je že pojasnjen izbor petih pilotnih DSO (Dom starejših Šentjur, DEOS Medvode, Dom starejših v Sevnici, Dom Marije in Marte Logatec in Dom starejših Domžale) ter predstavljene kategorije zelenih površin (parki, travniki, drevesa in grmičevje, druge urejene zelene površine, gozd, pokopališča, površine za vrtičkarstvo, površine za oddih, rekreacijo in šport ter vode), ki smo jih obravnavali v podrobnejši analizi.

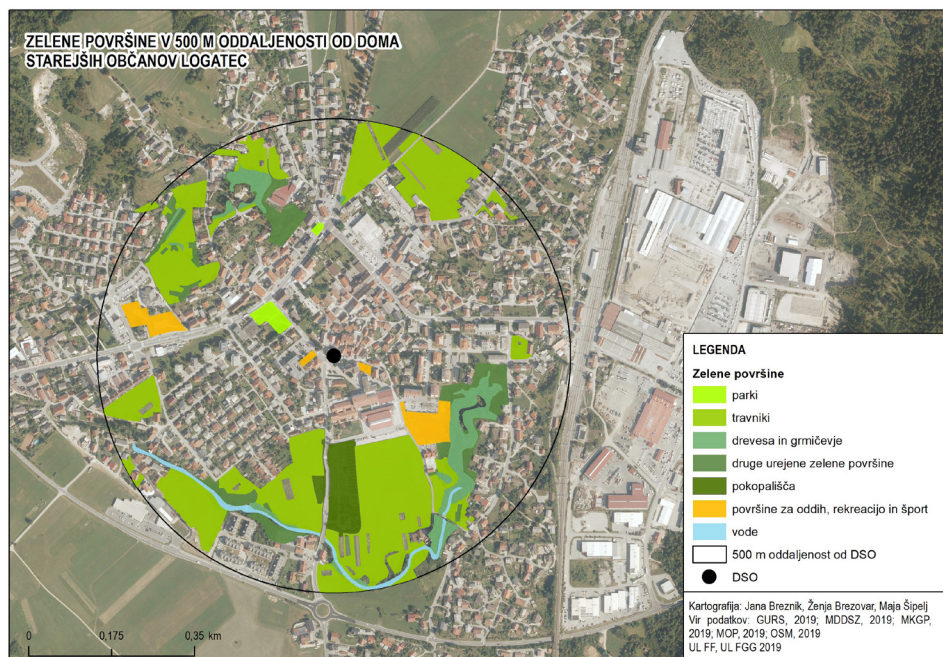
V nadaljevanju predstavljamo rezultate za dva DSO. Dom starejših Domžale s skromnim obsegom zelenih površin v radiju 500 m, ki glede na ostale lokacije izstopa po površini in veliki pestrosti lastnih zelenih površin, ter Dom Marije in Marte Logatec. Slednji izstopa po zelo dobri časovni dostopnosti do zelenih površin za oskrbovance doma.

Slika 9: Prikaz zelenih površin v 500 m oddaljenosti od doma starejših občanov Domžale.

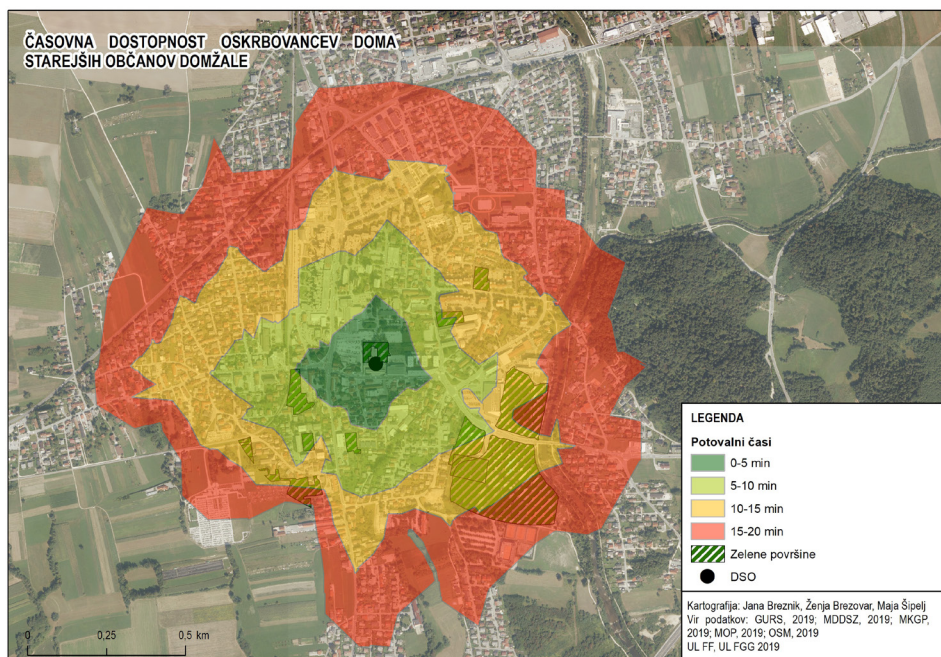

V 500-metrskem radiju okrog DSO Domžale se nahajajo predvsem zelene površine za oddih, rekreacijo in šport (slika 9) (76 % v strukturi vseh zelenih površin, ki pa so od doma precej oddaljene). Ostale površine predstavljajo parki (14 %) in travniki (8 %) ter pokopališče (1 %). Vendar Dom starejših Domžale razpolaga s približno 3.760 m² lastnih zelenih površin (slika 13), poti pa so na celotnem območju DSO tlakovane. Ob vhodu na zelene površine se nahaja večja terasa z mizami in klopmi, kjer so poleti nameščeni senčniki, ki starostnikom omogočajo preživljanje časa na prostem tudi ob nekoliko močnejšem soncu. Zelene površine so opremljene z različnimi prilagojenimi fitness napravami za starejše, ob katerih so postavljene table z opisi uporabe vsake naprave. Na površinah se nahaja veliko število dreves (tudi sadno drevje) in okrasnih rastlin, za katere pa skrbijo zaposleni. V sklopu DSO je manjši vrt, kjer sadijo krompir (vsako leto organizirajo krompirjev piknik). Zaradi starostne strukture stanovalcev le redki oskrbovanci lahko sodelujejo pri urejanju vrta. Urejene so še dvignjene gredice, ki oskrbovancem olajšajo delo, kar jim omogoča dodatno aktivnost. V pomladanskih mesecih so na prostem organizirane jutranje telesne vadbe in terapije. V notranjosti stavbe se nahaja atrij z rastlinami in ribami, ki izboljša vzdušje v DSO ter hkrati poskrbi za zeleni ambient.

Slika 10: Prikaz zelenih površin v 500 m oddaljenosti od doma starejših občanov Logatec.

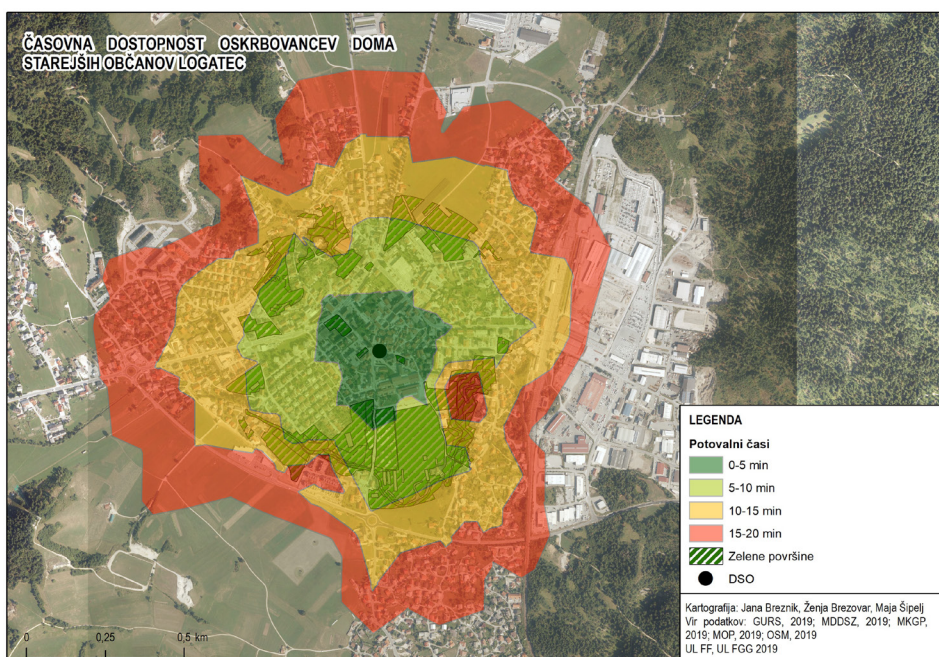
Slika 11: Zelene površine v okolici DSO Domžale glede na časovno dostopnost.

Nekoliko bolj raznolika struktura zelenih površin je v 500-metrskem radiju okrog DSO Marije in Marte v Logatcu (slika 10), kjer je največ travnikov (63 % vseh zelenih površin). Drevesa in grmičevje ter druge urejene zelene površine predstavljajo 21 % zelenih površin, površine za oddih, rekreacijo in šport ter pokopališča pa vsaka po 6 % površin. V okolici so v manjši meri prisotne tudi vodne površine (3 %) in parki (1 %). DSO Marije in Marte v Logatcu ima približno 400 m² lastnih zelenih površin, ki se nahajajo poleg župnijske cerkve. Za dostop do njih je treba prečkati cesto. Dostop je urejen z ustrezno klančino ali preko stopnišča, saj so dvignjene približno 1 m nad nivo ceste. Območje je ograjeno in urejeno za starejše in otroke. Oprema sestoji iz fitnes naprav za izboljšanje gibalnih sposobnosti starejših ter otroških igral (slika 14). Oskrbovanci DSO so večkrat omenili, da so na površini tudi klopi, kjer se lahko usedejo (ob obisku na terenu v začetku meseca maja 2019 še niso bile postavljene). Površina je lepo urejena z okrasnimi rastlinami, ki vplivajo na dobro počutje oskrbovancev. Nekoliko manj je sence, saj so zasajena drevesa še majhna. Rezultati analize časovne dostopnosti do zelenih površin v 500-metrskem radiju

DSO kažejo, da imajo oskrbovanci DSO Marije in Marte v Logatcu do najbližjih zelenih površin manj kot eno minuto, medtem ko imajo oskrbovanci v DSO Domžale do najbližje zelene površine približno 7 minut hoje. DSO Marije in Marte v Dolnjem Logatcu hkrati predstavlja tudi dom, katerega povprečna oddaljenost do vseh zelenih površin je najmanjša, tj. približno 10 minut hoje (slika 12). Za oskrbovance doma Domžale ta znaša približno 12 minut (slika 11).

Slika 12: Zelene površine v okolici DSO Logatec glede na časovno dostopnost.

Slika 13: Dom starejših Domžale sodi med tiste z večjim obsegom lastnih urejenih in ustrezno prilagojenih zelenih površin, kjer se najde tudi prostor za manjši vrt in visoke grede, poti pa so tlakovane in tako omogočajo uporabo vrta tudi gibalno oviranim (foto: N. Ocvirk, 2019).

4.4 Pomen zelenih površin za oskrbovance domov starejših občanov

Informacije izvedenih polstrukturiranih intervjujev so nakazale, da se je starostna struktura oskrbovancev v zadnjih letih dejansko spremenila, kar potrjujejo tudi uradni statistični podatki in drugi viri, ki so prikazani že v uvodnih poglavjih. Oskrbovanci so sedaj ob vselitvi v DSO v povprečju starejši, kot so bili še kakšno desetletje nazaj. S tem se je povečal tudi delež oskrbovancev, ki ne zmorejo več samostojno opravljati vsakdanjih opravil. Delež samostojnih oskrbovancev je po ocenah manjši od 20 %, posledično se manjša tudi delež oskrbovancev, ki lahko samostojno uporabljajo zelene površine.

Slika 14: Starostnikom primerno urejene zelene površine ob DSO Marije in Marte v Dolnjem Logatcu (Foto: J. Breznik, 2019).

Zmanjšana mobilnost oskrbovancev nakazuje potrebo po drugačni prostorski ureditvi tako notranjih kot zunanjih površin DSO. Iz intervjujev smo prav tako izvedeli, da je zakonska podlaga za zagotavljanje in urejanje (zunanjih) zelenih površin v okolici DSO pomanjkljiva, tako je skrb za zagotavljanje in urejanje teh površin prepuščena upravam DSO.

Razgovori z zaposlenimi v DSO pa so bili pomembni tudi za pripravo in izvedbo ankete med oskrbovanci, s katero smo želeli v prvi vrsti izvedeti, kako pogosto in kako (sami ali v spremstvu) sploh obiskujejo zelene površine, kaj si želijo in potrebujejo pri preživljanju časa na prostem, katera razdalja od doma je za njih premagljiva in sploh še sprejemljiva, da se samostojno odpravijo na druge zelene površine, ki niso neposredno ob DSO idr. Sodelujoče smo tudi povprašali o morebitnih ovirah, ki jih imajo pri mobilnosti ali v vsakdanjem življenju, pri čemer se je kot pripomoček pri premagovanju le-teh zelo pogosto navajala hojca.

Vseh pet izbranih pilotnih DSO, kjer smo izvajali tudi anketiranje, ima lastne zelene površine locirane neposredno ob domu. Anketirani jih, če to dopušča vreme,

uporabljajo vsakodnevno. V večini primerov jih obiskujejo samostojno, kar pojasnjuje s tem, da sami sebe in svoje zmožnosti najboljše poznajo. Do drugih zelenih površin anketirani hodijo v časovni oddaljenosti do tridesetih minut. Ob posameznem izhodu se v večini primerov zunaj zadržijo od pol ure do dveh ur, nekateri gredo ven tudi po večkrat na dan.

Oskrbovanci so v večini primerov z ureditvijo okoliških zelenih površin zadovoljni. Glede opremljenosti zelenih površin so anketirani navajali klopi, ponekod so jim na voljo fitnes naprave in vrtno ute za druženje. Posebej pomembna je možnost umika v senco, saj so starejši pogosto zelo občutljivi na vročino. Vsi obravnavani DSO imajo na poteh urejene klančine. V DSO Šentjur sta urejena tudi Kneippov park in manjši vinograd, za katerega skrbijo stanovalci. Za trto in sadno drevo skrbijo tudi oskrbovanci DSO v Sevnici.

Anketirani so izpostavili pomen urejenosti, bližine, dostopnosti in opremljenosti zelenih površin. Na takšnih površinah radi preživljajo svoj prosti čas, se rekreirajo in so v stiku z naravo. Vsi, razen enega, so poudarili, da obisk zelenih površin pozitivno vpliva na njihovo počutje in zdravje. Organizirane skupinske dejavnosti jim, zanimivo, niso motivacija za obisk zelenih površin. Težave se pojavijo, ko želijo obiskati zelene površine, katerih urejanje ni v pristojnosti ustanove, kjer bivajo, saj le-te niso urejene starostnikom primerno. Anketirani so izpostavili, da je pogosto že sama pot do njih otežena zaradi pomanjkanja urejenih poti in klančin.

Z vidika pomembnosti bližine storitev splošnega pomena smo ugotovili, da so le-te sicer pomembne, vendar za večino potreb anketirancev poskrbijo v DSO ali pa jim pomagajo otroci in drugi sorodniki. Kljub temu večina anketiranih samostojno ureja del osebnih zadev ali izvaja kakšne aktivnosti izven svoje ustanove. Med storitvami, ki so oskrbovancem dostopne peš, največkrat obišejo trgovino, banko, pošto, zdravstveni dom in lekarno. Anketirani so izpostavili, da jim opravljanje tovrstnih aktivnosti pomeni potrditev njihove samostojnosti in nadaljevanje rutine, ki so jo imeli že doma.

Preverili smo tudi lastništvo in upravljalca zelenih površin izbranih pilotnih DSO. Med izbranimi so bili tako javni (v lasti občine ali države) kot zasebni DSO. Večina domov ima lastne zelene površine, ki pa se razlikujejo glede na površino, opremljenost in lokacijo. Na splošno nismo zaznali bistvenih razlik pri urejanju in vzdrževanju zelenih površin med DSO v javni ali zasebni lasti. Večje razlike se kažejo v urejenosti in prilagojenosti lastnih zelenih površin in tistih, ki ne sodijo v okvir DSO.

5 ZAKLJUČKI

V prispevku smo se osredotočili na nekatere vidike urejanja prostora za dobrobit starejšega prebivalstva, ki biva v DSO. Ne glede na to, da smo raziskovali predvsem dostopnost in možnost uporabe zelenih površin za oskrbovance DSO v majhnih mestih Slovenije, ki do sedaj niso bila deležna podrobnejše raziskave, pa rezultati kažejo

precej širšo sliko in problematiko institucionalne oskrbe starejših prebivalcev. Pokazalo se je, da v preteklosti nismo sledili spremembam v potrebah starajoče se družbe pri zagotavljanju primerne bivalne infrastrukture.

Institucionalizirano varstvo je za velik del starejšega prebivalstva, predvsem tistih, ki ne morejo več v celoti skrbeti zase, edina možnost oskrbe oziroma bivanja. Demografski podatki in podatki o razpoložljivosti kapacitet domov starejših občanov nakazujejo ne le potrebo po načrtni gradnji primernih DSO na ravni celotne države, ampak tudi po uvedbi sprememb organiziranosti tega segmenta varstva. To dodatno potrjujejo razgovori s predstavniki pilotnih DSO ter predvsem odgovori anektiranih oskrbovancev, ki nakazujejo tako potrebo kot dobrobit preživljanja časa v zelenem okolju in gibanja na prostem. Sočasno se je pokazalo, da večina DSO (v majhnih mestih) nima primerno opremljenih zelenih površin za oskrbovance s fizičnimi ali mentalnimi omejitvami, kot je npr. demenca. Poleg preudarnega umeščanja bodočih DSO v prostor je že ob njihovem načrtovanju treba predvideti ustrezno velike in specifičnim potrebam starostnikov prilagojene zelene površine (uporaba hojic, vozičkov, postelj, osebno spremstvo ipd.).

Vsebina prispevka temelji na uvodni ugotovitvi, da v Sloveniji vlada občutno pomanjkanje DSO, ki kljub uvajanju številnih drugih oblik dolgotrajne oskrbe še naprej ostaja nujna oblika institucionalnega varstva starejših prebivalcev. Rezultate lahko strnemo v sklepne ugotovitve, ki sicer obravnavajo razpoložljivost in dostopnost do zelenih površin za starejše, ki prebivajo v DSO majhnih slovenskih mest, a jih lahko uporabimo za boljše razumevanje problematike na nacionalni ravni.

Večina DSO v majhnih mestih je locirana znotraj mestnega obročja, vendar ne v samem mestnem središču (le 23 % od 39 analiziranih DSO), kar predstavlja poseben izziv za zagotavljanje storitev splošnega pomena za oskrbovance DSO. Samostojen dostop in uporaba omenjenih storitev jim omogočata ohranjanje dnevne rutine in občutka samostojnosti do poznih let. To je pomembno na ravni obravnave vseh DSO v Sloveniji, saj imamo med 118 enotami DSO, poleg obravnavanih 39 v majhnih mestih, kar 50 umeščenih na podeželje, izven urbanih središč. Le 29 DSO se nahaja v slovenskih mestih z več kot 3000 prebivalci. Glede na rezultate izvedene raziskave je treba opozoriti na velike razlike v obsegu in dostopnosti do zelenih površin. Pri tem imamo v mislih tudi dostopnost za vse skupine starostnikov, saj le okoli 20 % oskrbovancev lahko zelene površine obiskuje samostojno in tako aktivno preživlja prosti čas. Zato je potreben sistemski pristop, npr. zagotovitev strokovnega kadra, ki bo lahko tudi ostalim oskrbovancem nudil pomoč pri obiskovanju, predvsem pa uporabi (spremstvo, pomoč pri gibanju in nadzor) zelenih površin.

Kot že omenjeno je pri načrtovanju DSO več skrbi treba posvetiti prav zagotavljanju in urejanju zelenih površin za oskrbovance DSO. Pomembno je, da so prilagojene zelene površine v neposredni bližini DSO. Za njihovo samostojno uporabo so potrebne fizične prilagoditve (utrjene poti, ograje, klopi, klančine, senčnice, tematski parki in vrtovi za sproščanje, meditacijo ipd.). Druge zelene površine so za oskrbovance

pogosto težje dostopne (oddaljenost, arhitektonske ovire) in neprilagojene njihovi uporabi. Tudi na tem področju so potrebne sistemske (normativne) spremembe za zagotavljanje kakovostnega okolja za oskrbovance DSO in druge starejše občane.

Pričakovanja sodobne družbe vključujejo kakovostno preživljanje časa tudi za starejše prebivalce, to pa zahteva premik v prostorskem načrtovanju in pri zagotavljanju ustreznih površin za umeščanje DSO v prostor. Zato predlagamo razširitev raziskave na vsa DSO v Sloveniji, tako tista v večjih mestih kot na podeželju. Na osnovi dobrega pregleda razmer bo mogoče bolje načrtovati tako lokacije novih DSO, ki jih bo treba zagotoviti že v bližnji prihodnosti, kot organiziranost dela v DSO, da bodo zaposleni lahko nudili več in boljšo podporo oskrbovancem tudi v preživljanju časa na prostem.

Literatura in viri

- Arthold, C., Prochaska, D., Razstovits, D., Schier, D., Winkler, C., 2011. Soziale Infrastruktur. Bestandsanalyse. Projekt 2 – Region Schwechat. Fachbereiche SRG und IFIP, 55 str. URL: http://p2.iemar.tuwien.ac.at/p2_10_schwechat/downloads/Bestandsanalyse/R1_IFIP_SRF_ws10_Soziale_Infrastruktureinrichtungen.pdf (citirano 12. 1. 2019).
- Artmann, M., Chen, X., Ioja, C., Hof, A., Onose, D., Ponizy, L., Zavodnik Lamovšek, A., Breuste, J., 2017. The role of urban green spaces in care facilities for elderly people across European cities. *Urban Forestry and Urban Greening*, 27, str. 203–213. DOI: 10.1016/j.ufug.2017.08.007.
- Bolt, S. R., van der Steen, J. T., Schols, J. M. G. A., Zwakhalen, S. M. G., Pieters, S., Meijers, J. M. M., 2019. Nursing staff needs in providing palliative care for people with dementia at home or in long-term care facilities: A scoping review. *International Journal of Nursing Studies*, 96, str. 143–152. DOI: 10.1016/j.ijnurstu.2018.12.011.
- Brezovar, Ž., 2018. Mobilnostne potrebe starejšega prebivalstva na primeru občine Šentrupert na Dolenjskem. Zaključna seminarska naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 71 str.
- Committee on Infrastructure Innovation. Infrastructure for the 21st century. Framework for a research agenda. 1987. National Research Council. Washington D.C., National Academy Press, 114 str.
- Dahlkvist, E., Engström, M., Hartig, T., Högberg, H., Nilsson, A., Skovdahl, K., 2016. Garden greenery and the health of older people in residential care facilities: a multi-level cross-sectional study. *Journal of Advanced Nursing*, 72, 9, str. 2065–2076. DOI: 10.1111/jan.12968.
- DEOS Center starejših Medvode. O centru Medvode. 2019. URL: <https://www.deos.si/medvode/o-centru-medvode/> (citirano 20. 5. 2019).
- Detweiler, M. B., Murphy, P. F., Kim, K. Y., Myers, L. C., Ashai, A., 2009. Scheduled medications and falls in dementia patients utilizing a wander garden. *American*

- Journal of Alzheimer's Disease and other Dementias, 24, 4, str. 322–332. DOI: 10.1177/1533317509334036.
- Dolgotrajna oskrba: izzivi in priložnosti. Oskrbovalni in bivalni vidiki. 2015. Ros McDonnell, L., Bogataj, D., Kavšek, M. (ur.). Šempeter pri Gorici, Ljubljana, Medifas, Skupnost socialnih zavodov Slovenije, 111 str.
- Dom Marije in Marte. Župnija Dolnji Logatec. 2019. URL: <http://zupnija-dolnji-logatec.rkc.si/dom-marije-in-marte/> (citirano 20. 5. 2019).
- Dom starejših Šentjur. 2019. URL: <http://dom-starejsih-sentjur.si/?p=1&id=169> (citirano 20. 5. 2019).
- Erdal, A., Flo, E., Selbaek, G., Aarsland, D., Bergh, S., Slettebo, D. D., Huseboah, B. S., 2017. Associations between pain and depression in nursing home patients at different stages of dementia. *Journal of Affective Disorders*, 218, 15, str. 8–14. DOI: 10.1016/j.jad.2017.04.038.
- ESPON 1.4.1. Small and Medium Size Towns (SMESTO). Final project Report. 2006. URL: http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/261/410/file_2225/fr-1.4.1_revised-full.pdf (citirano 7. 11. 2006).
- Fransen, L., del Bufalo, G., Reviglio, E., 2018. Boosting investment in social infrastructure in Europe – report of the high-level task force on investing in social infrastructure in Europe. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 109 str. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/dp074_en.pdf (citirano 24. 3. 2019).
- Giles-Corti, B., Broomhall, M., Knuiaman, M., Collins, C., Douglas, K., Ng, K., Lange, A., Donovan, R. J., 2005. Increasing walking: How important is distance to attractiveness and size of public open space? *American Journal of Preventive Medicine*, 28, 2, str. 169–176. DOI: 10.1016/j.amepre.2004.10.018.
- Hojnik Zupanc, I., 1997. Dodajmo življenje letom. Ljubljana, Gerontološko društvo Slovenije, 168 str.
- Javni vpogled v nepremičnine, Prostorski portal RS. 2019. URL: <http://prostor3.gov.si/javni/login.jsp?jezik=sl> (citirano 4. 4. 2019).
- Li, Q., Zheng, N. T., Temkin-Greener, H., 2013. End of life quality of care among long-term nursing home decedent residents with and without dementia. *Journal of the American Geriatrics Society*, 61, 7, str. 1066–1073. DOI: 10.1111/jgs.12330.
- Marčun, P., 2016. Lokacijska merila za prostorsko umestitev doma za starejše. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, 84 str.
- Marot, N., Černič Mali, B., Kolarič, Š., Kostanjšek, B., Laner, P., 2018. Izzivi zagotavljanja storitev splošnega pomena v 21. stoletju: celostnim pristopom nasproti. Ljubljana, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, 181 str.
- Mestna naselja v Republiki Sloveniji, 2003. Statistični urad RS. 2003. URL: https://www.stat.si/doc/pub/mestna_naselja_slo_03.pdf (citirano 15. 3. 2019).
- Naselja, e-Geodetski podatki. Geodetska uprava RS (GURS). 2019. URL: <https://egp.gu.gov.si/egp/> (citirano 20. 4. 2019).

- Negovalna bolnišnica. 2019. URL: <https://edemenca.si/negovalna-bolnisnica/> (citirano 30. 6. 2019).
- Občinski prostorski akti. Ministrstvo za okolje in prostor (MOP). URL: <https://dokumenti-pis.mop.gov.si/javno/veljavni/> (citirano 5. 5. 2019).
- Pečan, P., 2018. Optimizacija odprtega prostora za osebe z demenco na izbranih primerih domov za starejše. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, 86 str.
- Pleson, E., Nieuwendyk, L. M., Lee, K. K., Chaddah, A., Candace I. J. Nykiforuk, C. I. J., Schopflocher, D., 2014. Understanding older adults' usage of community green spaces in Taipei, Taiwan. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 11, 2, str. 1444–1464. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph110201444>.
- Population structure and ageing. EUROSTAT. 2019. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing (citirano 2. 8. 2019).
- Poslovno poročilo 2016. Dom starejših občanov Ljutomer. 2017. Ljutomer, 96 str. URL: <https://www.dso-ljutomer.si/attachments/article/313/Letno%20poro%C4%8Dilo%202016%20-%20DSO%20Ljutomer%20skupno.pdf> (citirano 24. 3. 2019).
- Poudarki iz analiz področja institucionalnega varstva starejših in odraslih s posebnimi potrebami 2014. 2015. Ljubljana, Skupnost socialnih zavodov Slovenije, 21 str. URL: <http://www.ssz-slo.si/wp-content/uploads/Poudarki-iz-kumulativnega-poro%C4%8Dila-za-leto-2014.pdf> (citirano 20. 4. 2019).
- Poudarki iz analiz področja institucionalnega varstva starejših in odraslih s posebnimi potrebami 2017. 2018. Ljubljana, Skupnost socialnih zavodov Slovenije, 27 str. URL: http://www.ssz-slo.si/wp-content/uploads/2017_Poudarki-iz-analiz-KON%C4%8CNI.pdf (citirano 20. 4. 2019).
- Pregled kapacitet institucionalnega varstva starejših in posebnih skupin odraslih, 2019. Skupnost socialnih zavodov Slovenije (SSZS). URL: <http://www.ssz-slo.si/wp-content/uploads/Register-z-zdravstvom-1.1.2019-za-objavo.pdf> (citirano 15. 3. 2019).
- Pregled prošelj in prostih mest v domovih za starejše in posebnih socialno varstvenih zavodih. 2019. URL: <https://servis.ssz-slo.si/porocilo.pdf> (citirano 31. 7. 2019).
- RABA, Grafični podatki RABA za celo Slovenijo. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP). URL: <http://rkg.gov.si/GERK/> (citirano 15. 3. 2019).
- Rast in razvoj skozi čas. Dom upokojujencev Sevnica. 2019. URL: <http://www.impoljca.si/sevnica/o-domu/rast-in-razvoj-skozi-cas> (citirano 20. 5. 2019).
- Strategija prostorskega razvoja Slovenije. 2004. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, 75 str.
- Število prebivalcev, občine. Demografsko in socialno področje. Statistični urad RS. URL: https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/10_Dem_soc/ (citirano 20. 4. 2019).
- Šuklje Erjavec, I., 2001. Spregledani potenciali odprtega prostora mesta – novi tipi in kategorije mestne pokrajine. *Urbani izziv*, 12, 2, str. 25–34.

- The 2018 Ageing Report. Underlying Assumptions & Projection Methodologies. 2017. Luxembourg, Evropska komisija. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip065_en.pdf (citirano 20. 5. 2019).
- Uvod v socialno infrastrukturo za stanovanjsko oskrbo starostnikov. 2019. Drobne, S., Grum., B. (ur.). Ljubljana, Trebnje, Zavod INRISK, UL FGG. 83 str.
- Vertelj Nared, P., 2014. Vloga javnega prostora kot podpora urbanemu razvoju na primeru majhnih mest v Sloveniji. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, 218 str.
- White Paper on services of general interest. COM(2004) 374 final. 2004. Brussels, Commission of the European Communities, 28 str.
- Zgodovina doma. Dom upokoencev Domžale. 2019. URL: <http://www.dom-upokoencev-domzale.com/o-nas/zgodovina-doma> (citirano 20. 5. 2019).

ACCESSIBILITY OF GREEN AREAS FOR THE RESIDENTS OF THE CARE FACILITIES FOR THE ELDERLY IN SMALL SLOVENIAN TOWNS

Summary

The share of older people in the total population structure of EU countries will increase rapidly in the coming decades as the strongest 'post-war baby boom' generation ages and retires (The 2018 Ageing Report, 2017). Establishment, provision and maintenance of adequate social infrastructure (Infrastructure for the ...; Arthold et al., 2011), including services of general interest (White paper on ..., 2004; Marot et al., 2018) and long-term care (Dolgotrajna oskrba ..., 2015; Uvod v socialno infrastrukturo ..., 2019) for elderly people, with care facilities for the elderly becoming increasingly important. Therefore, in view of the needs of an aging society, the spatial placement of new care facilities for the elderly while ensuring a high quality of life, including open green spaces, is therefore becoming increasingly important (Artmann et al., 2017).

While the provision of green spaces is more systematic in larger urban areas, less attention is paid to this aspect in small towns. The main objectives of this paper are therefore:

- the analysis and evaluation of the existing organization and accessibility of green areas and services of general interest in small towns with regard to the needs of elderly people living in institutionalized facilities (e. g. care facilities for the elderly, hereinafter referred to as CFE); and
- an assessment of the potential for current use of the green areas of this population.

In the study we used various methods for a detailed spatial analysis of the location of CFEs in small Slovenian towns, to examine the accessibility of services of general interest, in order to determine the quality of the living environment for the elderly people, GIS tools to determine the accessibility of open green spaces in the vicinity of CFEs, an attempt to categorize CFEs according to their green areas, and a detailed analysis of the green areas at the location of the five pilot CFEs, with particular emphasis on the adaptation of their green areas to the needs of their occupants. In pilot cases, we also determined the time when green areas within a radius of 500 m around the CFEs could be visited, and identified the needs of elderly people to visit green areas and to move around outdoors, as well as the current possibilities of their use.

The results showed that the location of a CFE in small towns (in the town center, inside or outside the town limits) is an important factor in ensuring the accessibility of well-tended green areas and other services of general interest for the occupant. We note that most CFEs are located within the town limits, which means that services of general interest are generally not in close proximity. In contrast, CFEs further away from the town center or outside the town limits have several available green areas within 500 m of the DSO. However, this does not mean that green spaces are more accessible or better maintained to cater to the needs of older people (architectural barriers, distance).

The results of the analysis of the current and planned land use showed that all CFEs have green areas within a radius of 500 m. However, the greater variety and diversity of the green spaces in the vicinity of the CFE allows different ways of staying and more outdoor exercise for its residents. There are many possibilities in terms of accessibility of green spaces for a wider group of residents in the CFE, who have nearby parks with benches, well-kept green spaces of the CFE itself, well-kept green spaces (shadows, benches) near educational institutions, etc.

The analysis of five pilot examples of CFEs with their own green spaces has shown that there are no inconsistent (systematically regulated) spatial planning criteria in this area, as both the size and the adaptation of green spaces to older people vary greatly. The responsibility for regulating and maintaining these areas is therefore left to the CFE administrations.

Information from semi-structured interviews with CFE employees suggests that the age structure of the residents has changed in recent years, which is confirmed by official statistics. The average age of residents is now higher when they move to CFE, which has increased the group of residents who are no longer able to perform daily tasks independently. The proportion of independent occupants is estimated to be less than 20%, which means that the proportion of people who can use the green spaces independently is decreasing. The limited mobility of the occupants points to the necessity of a different spatial arrangement of the interior and exterior surfaces (especially the green areas) of the CFE.

CFE respondents stressed the importance of order, proximity, accessibility and equipment of green areas. In such areas they like to spend their leisure time, relax and keep in touch with the outdoors. They emphasized that visiting green spaces has a positive effect on their well-being and health. Interestingly, organized group activities do not motivate them to visit green areas.

In summary, in addition to the results of the study, we have also highlighted the need for systematic regulation of the placement of CFE and urban planning criteria for green areas that are directly accessible and adapted to all groups of elderly people (fortified trails, fences, benches, ramps, shades, theme parks and gardens), including those who need additional help and guidance. We also propose to extend the survey to all CFEs in Slovenia, both in large cities and in rural areas. Only in this way will it be possible to better plan the locations of new CFEs and to improve the organization of work, so that employees can provide more and better support for their occupants, also for spending time outdoors.

(Translated by Alma Zavodnik Lamovšek, Mojca Vilfan)